

Alderdom, mad og omsorg

Et ulighedsskabende friktionsfelt mellem kommuner og etniske minoritetsfamilier

Mikkel Rytter¹

Abir M. Ismail²

Sara Lei Sparre³

¹ Aarhus Universitet
mikkel.rytter@cas.au.dk

² Aarhus Universitet

³ Aarhus Universitet

Rytter, Mikkel; Ismail, Abir M. & Sparre, Sara Lei. (2021). Alderdom, mad og omsorg: Et ulighedsskabende friktionsfelt mellem kommuner og etniske minoritetsfamilier. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, nr. 35, 115-138

Artiklen baseres på forskningsprojektet AISHA, der fokuserer på de stadigt flere plejkrævende ældre med minoritetsbaggrund, der på baggrund af Servicelovens §94 vælger at få deres hjemkommune til at ansætte et familiemedlem som deres "selvudpegede hjælper". Typisk falder valget på en ægtefælle, datter eller svigerdatter, der får til opgave at levere de omsorgsydelser, som den ældre er visiteret til. Normalt vil dette blive varetaget af uddannede hjemmehjælpere eller plejehjems personale, men nu er det altså et nært familiemedlem, der er ansat til opgaverne. Mad og måltider er et af de store konfliktfelter mellem de ældre borgere, deres selvudpegede hjælpere og den kommunale visitation. Aktørerne har ganske enkelt forskellige tilgange og forståelser af madens formål, funktion og betydninger. Ofte resulterer kommunale visitorers bestræbelser på at skabe samme rammer og lige muligheder for alle ældre borgere, paradoksalt nok i at plejkrævende minoritetsældre og deres familier bliver yderligere marginaliseret i det danske samfund.

Old age, food and care: An inequality-creating friction field between municipalities and ethnic minority families

Based on the research project AISHA, this article focuses on ageing immigrants, that use §94 in the national Service Act and have their municipality contract a family member, typically a spouse, daughter or daughter-in-law, as "self-appointed helper" (selvudpeget hjælper) to provide the care they are entitled to. Normally, it will be a trained homecare worker that provide the help and care, but in this case a family member is assigned to do the job. One of the major fields of controversy and friction between the elders, their families and the municipality is food. The different actors simply seem to have different, and sometimes conflicting, ideas of the purpose, functions and significance of food. Paradoxically, when care managers (visitatorer) from the municipality attempts to provide the same care services and equal opportunities to all citizens, the result is often that ageing immigrants and their families end up being further stigmatized and marginalized in Danish society.

Introduktion

Mad er helt central i forbindelse med omsorg, pleje og aldring. På tværs af køn, klasse, alder og funktionsniveau er mad væsentlig for menneskers måde at udtrykke identitet og skabe kontinuitet og værdighed sent i livet. Det er vigtigt for ældres trivsel og velbefindende, at de spiser rigtigt og bestræber sig på at bevare en god ernæringstilstand, så de ikke bliver syge og svækkede. Ældre bør ikke tabe sig for meget eller for hurtigt, men de bør heller ikke tage for meget på i vægt (Beck, Højlund & Thomasen, 2016; Kofod, 2017). Alt dette gælder naturligvis også for ældre med etnisk minoritetsbaggrund.

Denne artikel fokuserer på ældre med en "selvudpeget hjælper-ordning", dvs. de anvender §94 i Serviceloven, der giver dem ret til at udpege et familiemedlem, som ansættes af kommunen til at yde den pleje og omsorg, de er visiteret til. Normalt bliver disse pleje- og omsorgsydelser udført af den kommunale hjemmepleje, men nu er det altså et familiemedlem, typisk en ægtefælle, datter eller svigerdatter, der ansættes til at varetage opgaverne.

Mad er et centralt omdrejningspunkt og friktionsfelt i §94-ordningen. Som borgere i Danmark har minoritetsældre samme rettigheder som alle andre, men i praksis bliver deres pleje og omsorg alligevel markant anderledes, fordi de passes af et nært familiemedlem, som ofte har en anden tilgang til opgaverne end uddan-

net SOSU-personale fra den kommunale hjemmepleje. Mad accentuerer således forskellige rationaler, motiver og omsorgslogikker.

Den kommunale omsorgslogik er nøgtern og problemorienteret. Her indgår mad som ét blandt flere elementer i det samlede servicetilbud og således som et *middel* til at yde den ældre borger hjælp, pleje og omsorg. Sat på spidsen handler mad inden for en kommunal logik om borgerens ernæring, sundhed og velvære – det er en standardydelse, der administrativt kan opdeles i minutiøst tidsudmålte handlinger som fx indkøb, tilberedning, anretning, indtagelse og udsondring i form af toiletbesøg eller bleskift. Omvendt kan familiernes omsorgslogik beskrives som helhedsorienteret og motiveret af følelser. Fx vil den selvudpegede hjælper som familiemedlem til den ældre borger ofte betragte mad og måltider som et *mål i sig selv*, der netop manifesterer en nær relation og udtrykker omsorg og kærlighed. Familiemedlemmer evner gennem mad at forbinde sårbare ældre til deres tidligere liv og identitet. Selvom omfattende lammelse, manglende sprog eller demens nærmest kan reducere ældre til rent biologisk liv med behov for hjælp til de fleste af hverdagens gøremål, kan mad og måltider være en måde momentvis at genskabe de ældre som hele personer med en biografisk væren (cf. Wahlberg, 2008).

Samlet bliver mad og måltider et friktionsfyldt omdrejningspunkt, der illustrerer hvordan den selvudpegede hjælper i hverdagen er spændt ud mellem på den ene side den plejekrævende ældres (og familiens) præferencer, traditioner og ønsker og på den anden side en mere teknisk-instrumentel logik fra sin kommunale arbejdsgivers side.

Det er en central målsætning i den såkaldt universelle velfærdsmodel (Esping-Andersen, 1990), at politiske indsatser favner alle borgere og sigter mod at skabe lige betingelser og muligheder. Dette gælder fx Serviceloven, der blandt andet udstikker retningslinjer for ydelser til alle borgere med nedsat fysisk og psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer. Denne artikel anvender imidlertid mad og omsorg som prisme til at diskutere det paradoksale forhold, at kommunale visitatorers opdrag og bestræbelser på at sikre lighed for alle ældre borgere i stedet ofte kommer til at bidrage til en øget marginalisering af ældre fra etniske og religiøse minoriteter.

Artiklen præsenterer en række møder mellem plejekrævende minoritetsældre, deres selvudpegede hjælpere og den kommunale visitation. En gennemgående figur er Sawsan - en syrisk kvinde, der er ansat som hjælper for sin demente svigermor. Sawsans erfaringer og oplevelser omkring mad og omsorg suppleres med andre eksempler på ældreomsorg og mad, herunder hvordan dette tager sig ud

og diskuteres blandt kommunale visitatorer. Vi starter imidlertid med at præsentere lidt generel information om minoritetsældres bolig- og familieforhold og det større forskningsprojekt artiklen udspringer af. Herefter diskuteres tre aspekter af mad og måltiders sociale og kulturelle betydninger, der er særligt relevante for etniske minoritetsældre.

Afslutningsvis samles op på diskussionerne om mad og måltider som forskels- og ulighedsskabende. Materialet viser, hvordan kommunale indsatser på ældreområdet ofte kommer til at udgrænse etniske minoritetsældre, fordi de baseres på idealtypiske forestillinger om hvad "dansk ældrelev" indebærer. Mad kan endvidere være med til at skabe og udbygge grænsedragninger mellem etniske minoriteter og majoriteter – og her er alle parter lige gode om det. Ligesom der i den kommunale ældrepleje ofte verserer særlige forestillinger om etniske (muslimske) minoritetsfamilier, så er der også inden for de minoritetsetniske familier, som optræder i denne artikel, nogle ret markante ideer om majoritetsdanskernes forhold til mad og måltider. De gensidige stereotype forestillinger accentueres, når det drejer sig om pleje og omsorg for et plejekrævende familiemedlem og en ældre borger.

De nye gamle

Antallet af etniske minoritetsældre er stødt stigende. I dag er der aktuelt 27.431 borgere over 65 år fra ikke-vestlige lande, men ifølge prognoserne vil tallet stige til ca. 59.000 i 2030 og hele ca. 99.500 i år 2040 (Statistikbanken, frdk120). Udviklingen skyldes, at en del af de arbejdsmigranter der kom til Danmark under den økonomiske højkonjunktur omkring 1970 -og siden fik familiesammenføring med hustruer og børn - i stigende grad når pensionsalderen og får brug for hjælp og pleje.

Billedet er meget det samme for borgere med flygtningebaggrund. Det gælder dem, der kom til landet i 1970'erne og 1980'erne fx fra Vietnam og Iran samt større grupper fra fx Libanon og Irak i 1990'erne og 2000'erne (Grøndahl & Fenger-Grøn, 2004). I disse grupper er der stadig flere ældre, fx vil en flygtning, der kom til Danmark som 45-årig i 1995 i dag være fyldt 70 år. Det stigende antal ældre med indvandrer- og flygtningebaggrund rejser en række udfordringer for den kommunale pleje- og omsorgssektor i de kommende år.

Etniske minoritetsældre har markant andre bolig- og familiemønstre end majoritetsbefolkningen. Nyere registerdata baseret på ældre i alderen 65-74 år viser, at blot 3% af ældre med dansk baggrund bor sammen med et eller flere af deres

voksne børn. Denne familieform er markant mere udbredt blandt etniske minoriteter. Blandt personer med arabisk flygtningebaggrund ligger andelen på 14%, og blandt tyrkiske og pakistanske indvandrere lever henholdsvis 22% og 41% af de ældre i udvidede familier med et eller flere af deres voksne børn (Liversage og Rytter, 2021).

Disse tal dækker ældre, der bor på samme matrikel som medlemmer af deres familie og således konstituerer en udvidet flergenerationsfamilie. Det er imidlertid også udbredt med såkaldte "familier med åbne døre" (Schmidt, 2002), hvor voksne børn med ægtefæller og børn bor i samme boligområde, opgang eller vil-lavej som deres aldrende forældre. Formelt bor de hver for sig, men i praksis deler de dagligt bl.a. tid, måltider, omsorg, børneopdragelse og økonomi. Denne familieform må medtænkes som supplement til de allerede markante tal for udvidede familier og hushold blandt disse etniske minoritetsgrupper.

I forhold til svækkede ældre med behov for omsorg og pleje bliver familiekonstellationer og husholdssammensætningen vigtige, og mange §94-hjælpere bor da også sammen med det ældre familiemedlem, som de er ansat til at yde omsorg for.

AISHA: Forskningsmetoder og målgruppe

Denne artikel udspringer af forskningsprojektet *AISHA – Ageing Immigrants and Self-appointed Helper Arrangements*, der løber 2017-2021 og er finansieret af Velux Fondens HumPraxis program¹. Projektet studerer de komplekse udfordringer, der findes i og mellem familier og kommuner ved udmøntningen af Servicelovens §94, der giver ældre borgere mulighed for at få udført hjemmepleje af en såkaldt "selvudpeget hjælper".

En §94-ordning iværksættes typisk i tilfælde, hvor den almindelige hjemmepleje ikke fungerer for den ældre borger. Det anslås, at ca. 1.500 borgere på landsplan har en §94-ordning og at flertallet af disse er etniske minoritetsældre (Sparre et al., 2021: 4). Valg af ordningen kan skyldes, at den ældre ikke taler dansk, eller at den ældre (og familien) ikke ønsker et rend af "fremmede" fra den kommunale hjemmepleje i hjemmet. Nærmest enslydende udtrykker familie og pårørende dog også dybtfølte ønsker om selv at pleje den ældre. Dette begrundes i familietraditioner, der tilsiger, at man tager vare på hinanden, og hvor det vil være skamfuldt fx at sende et ældre familiemedlem på plejehjem (Liversage & Jakobsen, 2016). Desuden henviser mange til religiøse fordringer i islam for, hvordan en rettroende

muslim og et moralsk godt menneske må respektere og ære ældre familiemedlemmer ved at yde dem hjælp, omsorg og pleje sidst i livet (se Ismail, 2021).

Der er imidlertid markant forskel på de ældre borgeres behov for pleje og omsorg. Nogle er blot visiteret til få timers ydelser om ugen til konkrete opgaver som fx hjælp til bad eller rengøring. Andre vurderes til at have behov for hjælp mange timer ugentligt grundet lammelse efter en blodprop eller hjerneblødning, blindhed, amputationer eller svær demens. I langt de fleste (hvis ikke alle) tilfælde er hjælpernes arbejdstid langt mere omfattende, end det de bliver aflønnet for (Sparre & Rytter, 2019; Sparre et al., 2021).

AISHA-projektet er designet som et samarbejde mellem Aarhus Universitet, VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd samt Ishøj kommune og Aarhus kommune. Data består af formelle semi-strukturerede interviews og hjemmebesøg med uformel samtale og observationer i familier med arabisk, tyrkisk og pakistansk baggrund, der har en §94-ordning. Interviews er foretaget på arabisk, tyrkisk, urdu og dansk alt efter hvad den ældre og/eller den selvudpegede hjælper har foretrukket². Der er endvidere indsamlet data i den kommunale ældresektor for at forstå, hvilke udfordringer §94-ordningen rejser fra dette perspektiv. Vi har fulgt visitatorer i vores samarbejdskommuner samt interviewet visitatorer på tværs af landet. Det er typisk kommunale visitatorer, der i første omgang besøger den ældre borger og vurderer hans eller hendes funktionsniveau, pleje- og omsorgsbehov. På baggrund af kommunens aktuelle servicekatalog fastsætter de derefter den ydelse og tid (timer og minutter), som den ældre borger bevilliges hjælp til ugentligt. Det er typisk også visitatorerne, der godkender og ansætter de selvudpegede hjælpere.

Data består endvidere af en national survey foretaget i 33 kommuner omkring deres brug af §94-ordningen samt nye registerdata, der belyser etniske minoritetsældres demografi, boligforhold, (tidligere) arbejdsmarkedstilknytning og økonomi.

Samlet har AISHA-projektet et "multi-sited" (Marcus, 1995) forskningsdesign, der i kraft af ovennævnte palette af kvalitative og kvantitative metoder sigter mod en kalejdoskopisk analysestrategi (Flora & Andersen, 2018), hvor vi hele tiden bevæger os ind og ud, mellem og blandt forskellige plejkrævende ældre, selvudpegede hjælpere, pårørende, visitatorer, kommunale forvaltninger og gældende lovgivning (se Rytter et al., 2021).

Mad og måltider i etniske minoritetsfamilier

Denne artikel fokuserer på betydningen af mad og måltider, dels i forhold til det omsorgsarbejde selvudpegede hjælpere yder over for et plejekrævende familie-medlem, dels i forholdet mellem de etniske (muslimske) minoritetsfamilier og den kommunale visitation og ældresektor. Artiklen placerer sig således i udkanten af et omfattende felt, der kombinerer medicinsk forskning, sundhedsvidenskab, gerontologi, sociologi og antropologi. Her forskes blandt andet i mad og fødevarer (ofte med særskilt fokus på proteiner, fedt, kulhydrater, osv.) med henblik på at forstå og optimere ældres fysiske sundhed, ernæring, vægtregulering, sanser, mentale formåen og generelle velvære (se fx Dinesen et al., 2011; Holm & Kristensen, 2017; Okkels et al., 2019; Beck et al., 2020). Denne artikel fokuserer imidlertid alene på mad og måltider i relation til omsorg og på divergerende forestillinger om madens betydning for etniske minoritetsældres velvære og værdighed.

Mange etniske minoritetsfamilier fastholder madpræferencer fra deres første hjemland. Mad og måltider er del af hverdagslivets sociale og kulturelle praksis og ofte nært knyttet til identitet, fortid og hukommelse (Holtzman, 2006; Sutton, 2001, 2010). Madpraksisser er kollektivt organiserede og genkendelige mønstre af aktiviteter, forståelser, og engagementer i hverdagen (Halkier, 2017: 399). De følgende afsnit præsenterer tre dimensioner af mad og måltider som social praksis med kulturel betydning i minoritetsfamilier med indvandrerbaggrund.

Mad som familieskabende hverdagsritual: Mad og måltider inddeler døgnet og samler familiemedlemmer, der grundet arbejde, uddannelse eller dagtilbud tilbringer en stor del af deres vågne timer væk fra hjemmet. Måltider kan ses som hverdagsritualer, der såvel internt som eksternt skaber en forståelse og anerkendelse af familien som et fælleskab (Iversen & Holm 1999: 54).

Mad og måltider er endvidere ofte omdrejningspunkt (og til tider kamplads) for opdragelse og civiliserende praksisser inden for familien (Gulløv & Gilliam, 2012). Via fælles måltider lærer vi gældende sociale koder og praksisser at kende. Mad og måltider er således centrale i opdragelse af børn og for overlevering af familietraditioner, erfaringer og viden, fx i form af opskrifter, der går i arv fra generation til generation.

Særligt i en migrationskontekst er hverdagsritualer omkring mad og måltider vigtige i bestræbelserne på at skabe kontinuitet mellem livet i Danmark og den tidligere tilværelse år (nogle gange generationer) tilbage i fx Syrien eller Tyrkiet (se Pedersen & Rytter, 2018). Det er således ikke uvæsentligt, om en given familie beder en religiøs bøn i forbindelse med maden. Om de indtager måltidet opdelt i

køn og generationer ved middagsbordet, i sofaen foran fjernsynet eller siddende på gulvet. Eller om de spiser med kniv og gaffel, ske eller måske tager en *chapati* og fingrene til hjælp for at spise karrysovs med ris. Mad handler aldrig alene om ernæring, men er også et mere abstrakt arbejde, der sigter mod at "skabe familie" (Iversen & Holm, 1999: 53) og "forbundethed" (Carsten, 1995) mellem de forskellige individer i familien.

Mad som kontinuitet og forbindelse til tidligere tider og steder: Det at tilberede og spise mad er endvidere forbundet med en serie af særegne dufte, smage og konsistenser, der kan fungere som "katalysator for personlige erindringer" (Nyvang & Leer, 2016: 3), dvs. de kan mobilisere følelser og nostalgiske minder (se Sutton, 2001; Højlund, 2016)³. En særlig duft eller smag kan genkalde forskellige behagelige (eller ubehagelige) oplevelser. I en migrationssammenhæng kan mad og måltider skabe kontinuitet og forbindelse til fortiden. Selvom man har boet i Danmark i 45 år kan duften eller smagen af *daal* og friskbagt *roti* bringe minder frem fra tidligere tider eller steder fra ens opvækst, skolegang eller om for længst afdøde familiemedlemmer i landsbyen i Pakistan. Denne evne og kapacitet som katalysator for personlige erindringer gør mad helt central i at etablere og stadfæste en "ontologisk sikkerhed" (Giddens, 1991) i de ældres liv, hverdag og selvforståelse. Hvis alt andet er i opbrud og forandring på grund af tab af ægtefælle, svigtende hukommelse eller fysik, så kan der være stor tryghed ved i det mindste at spise den mad, som man kender og er fortrolig med (Jensen, Overgaard & Rasmussen, 2016). Selv for sårbare og meget plejekrævende ældre kan mad og måltiders smag, duft og konsistens således momentvis skabe en forbindelse til deres tidligere liv, identitet og hverdag (Gjødsebøl et al., 2018).

Mad som distinktion: Endelig kan mad skabe distinktioner. Pierre Bourdieu beskriver, hvordan forbrug og præferencer for forskellige madretter og fødevarer løbende er med til at skabe og genskabe klasseforhold i samfundet (Bourdieu, 1984). For etniske minoritetsfamilier kan mad imidlertid også være en accentuering af deres nationale baggrunde. Der er fx markant forskel mellem cuisine fra Tyrkiet, Libanon eller Pakistan. På den måde understreger mad og måltider, at flygtninge og indvandrere *ikke* bare er en samlet masse, men består af individer og familier fra forskellige dele af verden.

Den helt store distinktion tager imidlertid form mellem minoriteter og majoriteter. I et studie af borgere med pakistansk baggrund finder Bente Halkier (2017), at deltagerne løbende skelner mellem "pakistansk mad" og "dansk mad". Dette suppleres med yderligere sondringer mellem "god mad" versus "dårlig mad" og "sund mad" versus "usund mad". Pakistansk mad referer blandt andet til aftens-

måltider med krydret, oliestegt *masala*, ris og *chapati*, friture stegte snacks og tunge desserter, mens dansk mad ofte associeres med kogt mad eller mad, hvor de enkelte fødevarer elementer er adskilt, fx mysli, rugbrød med pålæg eller pasta. Dårlig mad er betegnelsen for kedelig, smagløs mad, der opleves som upassende at spise, fordi det primært er baseret på færdigprodukter og fastfood (Halkier, 2017: 400). Samlet benytter deltagerene i Halkiers undersøgelse mad og måltider til løbende at skabe distinktioner mellem pakistansk og dansk, os og dem. Mad tenderer således til at blive et "usynligt hegn" (Gullestad, 2002) mellem etniske minoritetsfamilier og det omkringliggende samfund.

Endvidere er der inden for islam forskellige religiøst definerede grænser for hvilke fødevarer, der klassificeres som hhv. *halal* (tilladt) og *haram* (forbudt). Det er langt fra alle ældre med muslimsk baggrund, der vægter dette i deres hverdag, men det er alligevel en central sondring mellem, hvad man må spise, og hvad man skal afholde sig fra. Mad og fødevarer, der indeholder svinekød eller blot levn af svin (fx vingummi med gelatine), betragtes som urene og derfor *haram*. Endvidere skal dyr være slagtet efter rituelle forskrifter, dvs. *halal*-slagtes, for at blive kategoriseret som tilladte fødevarer. Med antropolog Mary Douglas (1966) kan man således sige, at det omfattende skel mellem hvorvidt fødevarer og mad klassificeres som ren eller uren, *halal* eller *haram*, er med til at optegne og stadfæste grænser mellem muslimske minoritetsfamilier og det omkringliggende majoritetssamfund.

Samlet er mad med til at skabe en række distinktioner og grænser. I forhold til ældrepleje bliver dette særlig tydeligt med kommunale madordninger, der ofte er baseret på antagelser om majoritetsdanskernes spisevaner og madpræferencer. I det følgende afsnit præsenterer vi kapitlets gennemgående case om Sawsan og hendes svigermor for at gå mere i dybden med madens rolle i forhold til omsorg og pleje.

"Mad er jo ikke bare mad"

Sawsan er en 60-årig kvinde fra Syrien, der er flygtet til Danmark med sin ægtemand Hussain og hans 89-årige mor, Um Hussain. I 2015 fik ægteparret asyl, og de bor i dag i Aarhus. Siden 2017 har Sawsan været selvudpeget hjælper 13,7 timer om ugen for sin svigermor, der er fysisk svækket og dement. Ud over opgaven med at passe og pleje sin svigermor går Sawsan tre eftermiddage om ugen i sprogskole. Hussein er 67 år gammel og pensionist, men går alligevel i sprogskole

hver formiddag. Sammen har ægteparret fire voksne børn, der selv har søgt asyl i forskellige lande og således bor i henholdsvis Danmark, Sverige og Tyskland. Alle børnene er gift, så Sawsan og Hussain er også velsignet med flere børnebørn.

Sawsans omsorg og pleje af Um Hussain kræver en del arbejde, der rækker over de opgaver og den tid, der er angivet i hendes ansættelseskontrakt. Sawsan finder måden, hvorpå kommunen tildeler og afregner timer på "latterlig". Hendes svigermor kræver meget mere opmærksomhed end bare hjælp til fx bad, toiletbesøg og støttestrømper. Um Hussains tilstand kræver reelt, at Sawsan hele tiden er i nærheden for at kunne hjælpe hende.

Sawsan bruger meget tid på tilberedning af mad til sin familie. For Sawsan er mad ikke bare mad, men sådan mener hun ikke, at majoritetsdanskere generelt tænker:

Danskere går ikke så meget op i mad. For dem behøver maden ikke at tage mere end 30 minutter at tilberede. De kan bare finde på at spise brød og smør til aftensmad. Det er latterligt, synes jeg. Mad og tilberedning er en vigtig del af vores kultur og religion. Det er vigtigt, at det du spiser er godt tilberedt, det skal smage godt og se godt ud. Der skal helst også være nok til alle. Vi skal være gavmilde (Sawsan, 60 år).

Ifølge Sawsan bliver mad og måltider ikke taget seriøst i Danmark. Det forklarer, hvorfor kommunen tildeler hende så få minutter til at tilberede og servere mad for sin svigermor:

Jeg grinte højt, da hende fra kommunen sagde, at mad ikke behøvede meget tid. De tilbød faktisk at udbringe dansk mad til min svigermor. Men selvfølgelig takkede vi nej. På et tidspunkt var jeg med Integrationsnet på udflugt til et plejehjem. Det var sådan en slags venskabsbesøg, hvor vi nyankommne fik lov at opleve ældrekulturen, mens de omvendt kunne møde os, altså os flygtninge. Da vi ankom til plejehjemmet var de i gang med at spise frokost. Jeg husker, at vi næsten alle sammen - arabere, afghanere og afrikanere - var målløse over den mad, som de ældre spiste. For det første var der lidt på tallerkenen. For det andet var det meget plat og ligegyldig mad, der hverken duftede eller så godt ud på tallerken. Det var forfærdeligt at opleve. Jeg fik ærlig talt en klump i halsen. Jeg husker, at læreren var lidt overrasket over vores reaktion, hvilket for mig var endnu mere ærgerligt. Det gik op for os den dag, at det er sådan de ældre på plejehjem spiser, at det er sådan danskerne spiser. Efter den oplevelse følte vi os meget provokerede alle sammen. Vi ønskede at vise vores danske lærere, hvordan vores mad er, og hvordan vi spiser. Så ugen efter lavede vi en slags madfest, hvor vi sammen i skolens kantine lavede forskellige retter, som repræsenterede de forskellige

lande, som vi kommer fra. Jeg kan godt sige dig, at lærerne fik sig noget af en oplevelse den dag, og selvfølgelig fik de det, for mad er jo ikke bare mad" (Sawsan, 60 år).

Tilberedning af mad er imidlertid blevet en udfordring. Sawsan oplever ikke, at hun har samme frihed som tidligere pga. sin svigermors skrantende helbred. Før kunne hun lave den mad, som familien var vant til fra Syrien, men det er ikke muligt længere:

Før hun [Um Hussain] blev dårligere, kunne jeg bare lave mad uden at tænke så meget på, om det er godt for hendes helbred eller ej. Forstå mig ret, det har altid været god mad, men fordi hun er så dårlig, må jeg undgå alle de råvarer, som kan give hende dårlig mave. Desuden skal jeg tænke på fedt, salt og sukkerindhold og mange andre ting. Hendes mad kan godt være lidt plat, så det er ikke noget, som Hussain og jeg har lyst til at spise, men jeg gør det for hendes skyld, så hun ikke bliver dårlig af det, for det går kun ud over mig. (Sawsan, 60 år).

Med "så hun ikke bliver dårlig af det" henviser Sawsan til, at Um Hussain ofte får mavepine og diarre. Hendes ble kan ikke holde på det, så hun ender med at få af-føringen ud over sig selv og lagnerne. Det har Sawsan oplevet flere gange. Nogle gange klynker svigermoren og tager sig til maven. Det tolker Sawsan som udtryk for, at hun har ubehag og ondt i maven. Um Hussain kan grundet sin demens ikke længere forklare Sawsan, hvordan hun har det. Derfor er det vigtigt, at Sawsan løbende er opmærksom på, hvad hun kommer i maden. Ifølge Sawsan spiser hendes svigermor alt, hvad der bliver serveret for hende. Hun klager ikke eller afviser maden, men spiser tværtimod med stor appetit. Faktisk er hendes appetit ustyrlig. Ifølge lægen er det en konsekvens af hendes sygdom. Sawsan opsummerer: "Du kan give hende aftensmad nu, og give hende den samme portion igen om fem minutter. Hun er dement og glemmer, at hun lige har spist. Så mæthed er ikke noget, som hun kan huske, hvad er."

Samlet præsenterer Sawsan madlavning som grundlæggende for hendes pleje og omsorg for Um Hussain og de øvrige familiemedlemmer. Mad og madlavning bliver en hverdagspraksis hvor hendes familierelationer tager form, og hvorved hun selv er blevet den hustru, mor og svigerdatter, som hun er i dag.

Omsorgens udfordringer i forhold til mad

I et dansk studie af mad og spisning blandt beboere på fire plejehjem konkluderer Jens Kofod, at de ældre, uanset alder eller svækkelse, søger at udtrykke deres identitet og bevare værdighed gennem mad og den måde, som de spiser på (Kofod, 2017: 113). Dette er også tilfældet ved nogle ældre borgere med selvudpegede hjælpere. Selvom indtagelse af mad her sker i den ældre borgers eget hjem, så er det alligevel et hverdagsritual, hvorved de kan etablere sig selv som et værdigt menneske.

Minal er en 78-årig kvinde, der efter en hjerneblødning og deraf delvis lammelse, har fået sin datter Shirin ansat som selvudpeget hjælper 21 timer om ugen (se Sparre og Rytter, 2019). På et tidspunkt foreslår den kommunale hjemmesygeplejerske, at Minal skal begynde at have sondemad, fordi hun tilsyneladende ikke kan synke maden korrekt. Ifølge Shirin, der som den eneste kan kommunikere meningsfuldt med Minal, afviser hendes mor dette forslag. Så selvom Minal i yderste konsekvens risikerer at blive kvalt i maden, så fortsætter Shirin med at made hende. Umiddelbart synes dette valg at være på grænsen til omsorgssvigt, men for Shirin handler det først og fremmest om at værne om sin mors værdighed og lade hende spise sin mad, som hun nu kan det. Kommunen har da heller ikke intervenseret, for de har ikke noget alternativ.

Et andet eksempel er 46-årige Bushra, der er gift og mor til fem børn, hvoraf fire stadig bor hjemme. Bushra er selvudpeget hjælper i 31 timer og ugen for sin svært demente mor, Nimra. Nimra kan ikke længere genkende Bushra som sin egen datter, men tror i stedet, at Bushra er hendes mor. Tilsvarende forveksler hun konsekvent sin 81-årige mand Masood med sin egen afdøde far. I sin nuværende tilstand har Nimra brug for opsyn dag og nat. Under et besøg i hjemmet, hvor vi primært taler med Bushra, sidder Nimra i sofaen ved siden af og taler med sig selv. En del af dagen står hun, ifølge Bushra, ved stuevinduet og kigger ud på gaden. Bushra daglige udfordring er at hjælpe Nimra med at spise. Hun eksperimenterer tålmodigt med forskellige produkter, smage og konsistenser:

Bushra: Der var et tidspunkt, hvor min mor stoppede med at spise. Hun var forkølet og syg, og jeg vidste ikke, hvad jeg skulle gøre. Det var søært. Jeg ville ikke have, at hun skulle tabe sig. Jeg tænkte, hvad skal jeg gøre, hvad gør man? Så begyndte jeg, at lave smoothie og snakkede med min søn om, hvad det er, der giver sådan... øh... så man bliver mæt. Så sagde han "lav en smoothie med peanutbutter og put noget banan i". Nogle gange putter jeg også havregryn i. Jeg laver også suppe, fx

grøntsagssuppe og yakhni (klar suppe med kød eller kylling). Så jeg prøvede mig lidt frem. Efter tre uger begyndte mor igen at spise, men hun skal guides rigtig meget.

Interviewer: Hjælper du hende nogle gange eller plejer hun selv at spise?

Bushra: Jeg prøver at få hende til at spise, og hvis hun ikke gør, så siger jeg: "spis det, put det i munden". Så siger jeg: "du skal have det". Min mand [der er nattevagt på et plejehjem] siger, at på plejehjem, der siger man sådan, men vil de ældre ikke, så giver man op. Man tvinger ikke de ældre. Men jeg siger: "jeg vil have, at du spiser det", fordi hun tror, at jeg er hendes mor.

Interviewer: Nåh... og gør hun så det, som du siger?

Bushra: Ja, fordi ellers kan man ikke, fordi hun vil ikke selv...

Interviewer: Selvfølgelig.

Bushra: Men hun kan godt lide at drikke.

Interviewer: Så du laver flydende ting?

Bushra: Ja flydende ting, men Alhamdulillah hun er blevet bedre til at spise igen. Det tager måske et par timer, men hun får spist sit måltid.

Bushra har tid og overskud til at eksperimentere med, hvordan hun kan få Nimra til at spise. Hun trækker på viden fra sin ældste søn, der træner en del fitness og fra sin mand, der er nattevagt på et plejehjem. Med tålmodighed og vedholdenhed, hvor hun blandt andet træder ind i Nimras univers og taler til hende, som en mor måske ville gøre til sit barn, så lykkes det hende faktisk at få sin mor til at spise.

Eksemplerne fra omsorgsarbejdet illustrerer den form for *substitution*, hvorigenem Shirin og Bushra giver deres mødre værdighed og mulighed for at relatere sig de daglige måltider og mad-indtag (se Svendsen et al., 2018). Minal opponerer mod ideen om sondemad, mens Bushra benytter sig af ad hoc rollespil, når der er behov for det. Gennem deres omsorgsarbejde giver de to døtre deres respektive mødre mulighed for en momentvis forbindelse til de mennesker, som de var, før lammelsen og demensen gav dem markante fysiske og mentale begrænsninger.

Tilbage hos ægteparret Sawsan og Hussain har de i samarbejde med familiens læge udarbejdet en madplan, som har til formål at forebygge helbredsproblema-

tikker hos Um Hussain. Planen kan imidlertid være svær at overholde, særligt når der kommer gæster på besøg. Sawsan uddyber:

Vi får tit gæster fra udlandet, fx skiftes hendes (Um Hussains) døtre til at besøge hende. De kommer fra udlandet og bor under hele besøget her hos os. Når de er her, skal vi selvfølgelig servere ordentlig mad, altså du ved, morgenmad og aftensmad skal helst være mættende og rig med fedt og gode råvarer, og ikke glemme krydderierne. Det er en del af gæstefriheden, og de er jo familie. Så den del af det kan jeg godt leve med. Problemet opstår, når hendes døtre tror, at de bare kan overtage og udføre plejeopgaven på deres egen måde. Ex var Um Bassam på besøg fra Sverige og boede her i 4-5 dage. I de dage ville hun selv stå for plejen af sin mor. Hun sov sammen med hende, hjalp hende på toiletet, skiftede hendes ble, men ville også lave hendes mad. Det var fint med mig, for det er jo hendes mor dvs. hendes pligt⁵. Hun mente imidlertid, at den mad jeg serverede for hendes mor var uanstændig, fordi den hverken duftede eller smagte af noget. Det var lige før, at vi kom op og skændes. Jeg forsøgte at forklare, at jeg bare prøver at overholde en madplan, som er god for hende. Min mand forsøgte også at forklare, at vi gør vores bedste for at passe og pleje deres mor. Men det kunne Um Bassam ikke forstå. Til sidst gav vi op, så det endte med at svigermor bare fik den samme mad, som vi andre spiste. Det fik konsekvenser i nattens løb, skulle jeg hilse og sige.” (Sawsan, 60 år).

Sawsan fortæller, at hun og Hussain blot forsøger at gøre deres bedste for den plejkrævende svigermor, men sommetider opstår der situationer, hvor de føler sig magtesløse. Når Husseins søstre er på besøg, har de ifølge Sawsan et behov for at tage omsorgsopgaven til sig. De vil gerne gøre noget for deres mor i den korte tid, de er her – men resultatet bliver ofte mindre heldigt.

Mad i kommunalt perspektiv

Sawsan fortæller i et af de første citater, hvordan hun ”grinte højt, da hende fra kommunen sagde, at mad ikke behøvede meget tid”. Den spontane reaktion kommer sig af en fundamental forskel mellem Sawsan og den kommunale visitators tilgang til mad og det tidsforbrug, der kræves i forhold til tilberedning og spisning af mad. Ligesom Sawsan fremhæver mange selvudpegede hjælpere mad som helt central for den omsorg, de yder for deres ældre familiemedlemmer. Mad handler fra deres perspektiv om kærlighed, respekt og værdighed og ikke om tidsudmålinger og teknikaliteter, som det ofte er tilfældet fra et kommunalt perspektiv.

Den måde mad og spisning figurerer i kommuners visitation til ældrepleje afspejler nogle særlige forestillinger om de borgere, der har brug for hjælp.

For det første beror tildelingen af ydelser på en husholdsmode, der antager, at ældre borgere er enlige i eget hjem og ikke længere i stand til at tilberede deres egen mad. Det er imidlertid langt fra altid tilfældet blandt etniske minoritetsældre, hvor en del (som vist tidligere) bor i flergenerationsfamilier og udvidede hushold.

For det andet følger måltiderne en fast skabelon og dagsrytme bestående af morgenmad fx havregrød, øllebrød eller yoghurt, der kræver lidt tilberedning, dernæst en frokost bestående af smurte madder og endeligt et varmt aftensmåltid, der leveres via en madserviceordning. Dette er en dagsrytme og måltidsforståelse, som måske nok afspejler majoritetsdanskernes madvaner, men som i mange tilfælde konflikter med etniske minoritetsfamiliers ønsker og præferencer.

Endelig bliver mad og måltider inden for en kommunal logik opdelt i en række minutiøst tidsudmålte operationer, der primært fokuserer på det praktiske forhold, at den ældre borger skal indtage føde og næring. I den kommunale logik gennemgår mad en række transformationer, der skiftevis gør den til genstand for enten den selvudpegede hjælper som kommunalansat plejer eller for det omsorgsfulde familiemedlem; mad og måltider er nogle gange en offentlig opgave men andre gange et privat anliggende (Sparre & Rytter 2019; Sparre et al., 2021).

Samlet set formår den kommunale visitation til ældrepleje således sjældent at adressere de mere sociale eller kulturelle aspekter af mad og måltider, der fremhæves som helt essentielle ude i familierne. Følgende afsnit diskuterer dette forhold med afsæt i interviews med kommunale visitatorer.

Husholdsmode: enlige ældre i eget hjem

Når det handler om mad, skelner de kommunale visitatorer i deres tidsudmåling mellem *personlig* hjælp og *praktisk* hjælp. Karen forklarer dette under et fokusgruppe-interview:

Mad er et godt eksempel på en opgave, der svinger mellem personlig hjælp og praktisk hjælp, dvs. om det er noget, man kan få tid til eller ej. Altså hvor servering af mad i de fleste kommuner er en praktisk opgave, så er indtagelse af mad og drikke betragtet som en personlig opgave. Overgangen kan godt være lidt flydende, for nogle ældre kan måske spise nogle måltider, og andre skal de lige have hjælp til. Så det kan godt

være lidt flydende. Og jeg ved i hvert fald, at vores 94'ere har tid til servering af mad også – i nogle tilfælde. (Karen, visitator)

Visitatoren Lene supplerer fra den anden side af bordet:

Der ser vi forskelligt på det, tror jeg, fra kommune til kommune. Vi giver tid til at anrette og servere mad, hvis ikke de selv kan, fx hvis en ældre skal hjælpes til at spise og ikke selv kan få det over på tallerkenen og det der. Men hvis bordet er dækket, og den ældre selv kan tage sin mad, spise det og sådan noget, så er der ikke noget tildelt til den indsats. Men skal maden skæres i stykker og smøres, og indimellem lige hjælpes lidt, så bliver der visiteret til det. (Lene, visitator)

I den ordinære hjemmepleje, hvor ældre borgere typisk bor alene, vil de typisk blive visiteret til et kvarters hjælp til morgenmad samt fx fem minutter til anretning af henholdsvis frokost og aftensmad. Dette gælder imidlertid ikke for hovedparten af de ældre i dette studie, for de bor netop sammen med deres selvudpegede hjælper – og ofte andre familiemedlemmer. Fingerreglen er, at såfremt den ældre borger og hjælperen bor i samme husstand, så gives der *ikke* timer for denne ydelse. Visitatoren Lone forklarer:

Vi drøfter tit det med måltider. Vi (hjemmeplejen) har en forventning om, at hvis man bor på samme adresse, så er måltider altså noget, man alligevel skal spise sammen i familien, og så kan vi ikke udmåle hjælper tid til det. Hvis man ikke bor på samme adresse, men der måske er en datter, som bor i opgangen ved siden af, og som er selvudpeget hjælper, så udmåler vi tid til, at hun kan komme og servere eller anrette for den ældre. (Lone, visitator)

Således får de selvudpegede hjælpere kun lønkomensation, hvis den ældre borger ikke kan spise selv og derfor skal laves. I alle andre tilfælde anses det for at være "en familieopgave" at lave, servere samt rydde op efter mad.

Udmåling af tid og arbejdsopgaver i forbindelse med mad og måltider er ofte kim til konflikt mellem de selvudpegede hjælpere og den kommunale visitation. En del uenigheder bunder i at hjælpere, fx som Sawsan, Shirin eller Bushra, lægger en ære i at tilberede og servere den mad, som deres ældre familiemedlem godt kan lide at spise. Men selvom det ofte er en tidskrævende opgave, så indgår madtilberedning ikke i de arbejds- og plejeopgaver, som kommunen anerkender som en opgave for den selvudpegede hjælper.

Skemalagte måltider og madordninger

Sawsan beretter levende fra sin udflugt til et kommunalt plejehjem og om sin forfærdelse over at se den mad, som de ældre beboere blev tilbudt. Baseret på egne erfaringer er hun særdeles skeptisk over for kommunale indsatser omkring mad og måltider - og mere generelt over for "danske" forhold til mad.

Kommunens servicekatalog beror på en antagelse om, at ældre køber varm aftensmad fra en madservice udbudt i kommunalt eller privat regi. Anne Marie Beck (2013) påpeger, at de fleste madservice-ordninger lever op til gældende standarder for kost og ernæring, og mange steder faktisk er mere indbydende end deres rygte tilsiger. Diskussionerne vedrørende madservice går oftere på, om de ældre brugere har de fingerkræfter det kræver for at få folien af madens indpakning, eller om de kan finde ud af at genopvarme retten i en micro-ovn (Beck, 2013). Ikke desto mindre er en sådan madservice-ordning eksempel på den type mad, der blandt Bente Halkiers informanter blev omtalt lidt flatterende som "dansk mad" eller blot som "dårlig mad" (Halkier, 2017). Generelt set er den kommunale madservice ikke videre fleksibel, og retterne der tilbydes, bliver ofte set og oplevet af flygtninge- og indvandrerfamilier som bleg, tam og smagsfattig.

Ud over madens fremtoning, tilberedning og smag kan religiøse præferencer også spille ind. De retter som udbydes i madordningerne, vil sjældent være tilberedt af *halal*-produkter og derfor i strid med religiøse forestillinger om hvilke fødevarer, det er tilladt at spise⁶. Det manglende hensyn til religiøse præferencer nager visitatoren Bente. Hun har det ikke godt med at skulle henvise ældre borgere med muslimsk baggrund til den kommunale madservice. Bente forklarer:

Jamen, jeg føler mig også fuldstændig åndsvag, når jeg sidder der og siger: 'Du kan ikke få tid til indkøb - vi [kommunen] har indkøbsordninger'. Men kender man vores ordninger, så ved man, at det jo ikke er halal [...] Dybest set føler jeg, at jeg nærmest tager pis på dem [ældre muslimske borgere], fordi jeg kommer med min palet, som jeg ved, de ikke kan bruge overhovedet. (Bente, visitor)

I et studie af kostpolitikker i dagtilbud for børn, finder Sara Warrer og Jonatan Leer, at landets 98 kommuner udgør et kontinuum mellem hhv. en nationalkonservativ position og en kosmopolitisk position. Førstnævnte promoverer eksplicit "dansk mad" og svinekøds rolle i denne, mens den anden favner mad fra forskellige dele af verden med det eksplicite formål at udvide børnenes repertoire og horisont (Warrer & Leer, 2018: 6).

Madservice-ordninger på ældre området synes ikke at have samme politiske og didaktiske formål som dagtilbuddenes kostpolitikker. Og de kommunale ordninger kan naturligvis have svært ved at kende og favne alle de regler og retningslinjer vedrørende mad og måltider, der findes blandt landets religiøse minoriteter som fx muslimer, syvendedagsadventister eller jøder samt særlige kost- og fødevarerpræferencer blandt fx laktoseallergikere, veganere eller pescetarer. Alligevel kan det være svært for ældre med muslimsk baggrund og deres familier at acceptere et tilbud om en madservice, der ikke tilbyder *halal*-produkter.

Omvendt er der faktisk kommuner som forsøger at adressere muslimske borgeres specifikke præferencer. Ishøj – den kommune i Danmark med det højeste antal borgere med indvandrerbaggrund – har introduceret *halal*-produkter i deres madservice katalog. Ifølge en af de lokale visitatorer er det imidlertid fortsat relativt få familier, som reelt vælger dette tilbud. Deres tøven skyldes, at de ikke har tillid til at måltiderne vitterligt er baseret på *halal*-produkter. Her er det altså familiernes generelle skepsis over for kommunale indsatser, som er med til at skabe ulige muligheder for dem selv.

Samlet bliver den madservice-ordning, som den kommunale ældrepleje er bygget op omkring, ofte ikke oplevet som en reel mulighed blandt muslimske minoritetsfamilier og kan være med til at udbygge forskelle og marginalisering.

Kreative private madordninger

Der er imidlertid også en del ældre med minoritetsbaggrund, der følger "den danske familiemodel" og bor alene eller sammen med deres ægtefælle, mens deres voksne børn har deres egen karriere, børn og hverdag. Følgende eksempel viser, hvordan 53-årige Noor og hendes to søskende har organiseret en privat madordning til deres forældre⁷.

Noors far kom fra Pakistan i 1970. Seks år senere ankom hans hustru og deres tre små børn. Begge forældre er i dag 75 år og bor alene i en lejlighed i Rødovre. Noors far har i en årrække lidt af KOL. Det kulminerede for nogle år siden med en akut hospitalsindlæggelse. I dag er han svækket og må bære iltmaske døgnet rundt. De første år passede Noors mor sin mand samtidigt med sit fuldtidsarbejde, men så begyndte hun selv at blive syg; en snigende demens gjorde, at hun ikke i samme grad kunne overskue opgaverne i hjemmet. I dag har Noor, hendes to yngre søskende og deres ægtefæller taget over og passer begge forældre.

Konkret har de tre søskende oprettet en gruppe på *Messenger*, hvor de fordeler og koordinerer opgaverne. Noor tager sig af alt vedrørende deres far og hans sygdom, lillesøsteren passer på deres demente mor samt holder styr på forældrenes økonomi, mens broderen, der kan flekse fra sit kontorjob, agerer chauffør og kører forældrene til diverse lægebesøg, røntgenundersøgelser, blodprøver, hospitalscheck og besøg på kommunen.

Da forældrene ikke længere kunne lave deres egen mad, tilbød den kommunale visitation en madordning, som ifølge Noor var "særligt beregnet til udlændinge". Trods en positiv tilgang kom det imidlertid aldrig til at fungere. Forældre kunne ikke lide maden, som de fandt kedelig og tam. I stedet postede Noor et opslag på Facebook i en gruppe, som samler brugere med pakistansk baggrund i Danmark. Noor spurgte, hvad man kunne gøre, når man havde brug for mad til sine gamle forældre. Opslaget fik mange svar, men ikke alle var lige forstående. Flere gik i rette med Noor og skrev, at det var hendes ansvar som datter at lave mad til sine forældre, og at det hun gjorde, var meget forkert. Noor kaldte dem med et glimt i øjet for "det muslimske politi", dvs. dem der fortæller andre folk på sociale medier, hvad der er rigtig og forkert ud fra et religiøst perspektiv. Omvendt modtog Noor også en række henvendelser direkte på *Messenger* fra folk, der godt kunne forstå hendes udfordringer. Flere stod i samme situation.

Da Facebook-opslaget ikke ledte nogle vegne, lykkedes det imidlertid Noor via sin svigerindes netværk at komme i kontakt med en enlig pakistansk dame bosiddende i Hvidovre. Hun ville gerne tilberede pakistansk mad til Noors forældre, da hun allerede lavede mad til sine tre børn. Aftalen blev at damen fik 600kr om ugen for til gengæld at levere diverse plastikbeholdere med pakistanske retter, som forældrene så kunne opbevare i køleskabet og varme op hjemme hos sig selv. I dag henter Noors bror hver uge nye rationer til gengæld for renvaskede plastikbeholdere. Denne ordning sikrer Noor og hendes søskende mad til deres forældre, og den enlige dame tjener lidt ekstra lommepenge på at tilberede nogle ekstra portioner mad.

Konklusion: mad som ulighedsskabende friktionsfelt

Denne artikel har påvist og afdækket, hvordan mad og måltider er et område mellem ældre plejkrævende borgere, selvudpegede hjælpere og den kommunale visitation fyldt med udfordringer og friktion. Fokus på mad synliggør, hvordan selvudpegede hjælpere ofte er splittede mellem to positioner: på denne side er de

nære familiemedlemmer, der kender den ældre og ved, hvad hun eller han kan lide at spise. Her bliver tilberedning og servering af mad udtryk for omsorg og kærlighed. På den anden side er de selvudpegede hjælpere også kommunalt ansatte og underlagt et formelt tidsregime, hvor der udmøntes afgrænsede tidslommer i dagens løb til at håndtere forskellige gøremål relateret til mad, herunder servering, indtagelse og udsondring. Fra det kommunale perspektiv er mad primært et middel til at levere den pleje, som den ældre borger er visiteret til efter aktuelle kommunale standarder og Serviceloven.

Artiklen indledte med at diskutere tre aspekter af hvordan mad figurerer i etniske minoritetsfamilier som henholdsvis et hverdagsritual, en forbindelse til fortiden og som distinktionsmærke. De præsenterede cases illustrerer disse aspekter på forskellig vis. For det første forekommer det vigtigt at fastholde måltidernes rytme, idet spisning kan hjælpe med at knytte plejekrævende ældre til deres familie. Måltidernes cyklus og rytme i hverdagen er fx vigtigt for Bushra, da hun som selvudpeget hjælper ikke kommer meget ud, men må blive hjemme for at passe og tilse sin demente mor. Ligeledes understreger Shirins kontante afvisning af sondemad til sin mor, hvordan måltider er et vigtigt hverdagsritual, hvor lammede Minal trods besvær med at spise og synke kan opretholde en del af sin værdighed.

Madens evne til at skabe kontinuitet og forbindelse til fortiden er åbenlys i forbindelse med Sawsans tilberedning af den mad som Um Hussain kan lide (og kan tåle med sin skrøbelige mave) samt Noors kreative løsning, der sikrer, at hendes forældre fortsat kan spise pakistanske madretter. I begge tilfælde er det voksne børn og svigerbørn, som gør hvad de kan for, at ældre familiemedlemmer oplever kontinuitet i deres liv og hverdag via mad og måltider.

Endelig bekræfter flere af eksemplerne Pierre Bourdieus berømte tese om mad og forbrug som distinktionsskabende (Bourdieu, 1984). Forskellene mellem madpræferencer i muslimske minoritetsfamilier og majoritetsbefolkningen bliver særligt fremtrædende med den kommunale visitation, hvor plejeordninger og tidsudmålinger baseres på en ideal-typisk forståelse af "danske ældre" og en antagelse om, at ældre borgere bor alene i egen bolig og vælger at benytte en madservice-ordning med "dansk mad". Eksemplerne illustrerer, hvordan mad og måltider er yderst prægnante i forhold til løbende at optegne grænser og "usynlige hegn" (Gullestad, 2002) – ikke kun i mellem den kommunale ældresektor og de muslimske minoritetsfamilier, men også den anden vej rundt, som når fx Sawsan udtrykker ret markante ideer og holdninger til, hvorledes den brede kategori af "danskere" forholder sig til mad og måltider. Hvor distinktioner i Pierre Bourdieus semiklassiske studie primært var funderet i socioøkonomiske forhold

og klasseforskelle (Bourdieu, 1984), peger denne artikel således også på, at distinktioner kan opstå, manifesteres og udbygges på basis af etniske og religiøse skillelinjer mellem minoriteter og majoriteter i Danmark.

Overordnet fokuserer denne artikel alene på etniske minoritetsældre, der har et familiemedlem ansat som selvudpeget hjælper. Dette rejser naturligt spørgsmål ved, om ikke mange af de dynamikker, der påvises, vil være de samme i majoritetsdanske familier med en §94-ordning. Og jo, det vil det givet langt hen ad vejen – særligt måderne hvorved mad bliver middel til at udtrykke omsorg og kærlighed samt gør det muligt at knytte den plejkrævende ældre til den person, som hun eller han var før alderdom og sygdom satte ind. Forskellene ligger derfor primært i de ældre borgere og deres selvudpegede hjælperes relation til velfærdsstatens kommunale ældrepleje. Etniske og religiøse minoritetsfamilier vil ofte have andre mad-præferencer og familiemønstre end den brede danske befolkning. De falder således ved siden af en kommunal idealtypisk forståelse af ”danske ældreliv” - resultatet bliver at hjælp og pleje i alderdommen kommer til at udbygge forskellene mellem majoritetsældre og minoritetsældre.

Generelt understreger denne artikel, at selvom aldringsprocesser er universelle og demokratiske i den forstand, at vi jo alle bliver ældre, så kan mad være med til at accentuere en *andethed* i sidste fase af livet for ældre (og familier) med muslimsk minoritetsbaggrund. I kraft af deres forskellige nationale baggrunde og religiøse præferencer passer de ikke rigtigt ind i den kommunale logik, der grunder i specifikke antagelser om ældre som nogle, der bor alene (evt. med en ægtefælle) i eget hjem, og alle deler nogle fælles præferencer og forestillinger om mad. Her bliver den universelle velfærdsstat til en ”one size fits all” model, der, uden at det nødvendigvis er intentionen, er med til at udgrænse og marginalisere medborgere fra etniske og religiøse mindretal yderligere i det danske samfund.

Noter

¹ Forskere i projektet er Professor MSO Mikkel Rytter, Lektor Sara Lei Sparre og Ph.d.-studerende Abir M. Ismail, alle fra Afdeling for Antropologi ved Aarhus Universitet, samt Seniorforsker Anika Liversage fra VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd. Endvidere har Jamila Shah, Betül Özkaya, Cecilie Ravn Andersen, Maja Lundager Pedersen og Rikke Kildahl Brouer bidraget til dataindsamlingen.

² Nogle, men ikke alle, deltagere i projektet har udbedt sig anonymitet. Grundet studiets fokus på sårbare ældre, familieliv og forskellige personalegrupper i danske kommuner har vi valgt at anonymisere alle deltagere ved at ændre deres navn og i nogle tilfælde også ændre på genkendelige træk som bosted, alder, antal af børn, osv. i familierne.

- ³ Caroline Nyvang og Jonatan Leer (2016) fremhæver Marcel Prousts På sporet af den tabte tid som et klassisk eksempel på mad som katalysator for erindring. Proust beskriver hvordan smagskombinationen af madeleinekage og lindete sender den overrumplede jeg-fortæller på en uforvarende erindringsrejse til barndommens land.
- ⁴ DRC Integration (tidligere kaldet Integrationsnet) er en del af Dansk Flygtningehjælp og tilbyder integrationsløsninger til flygtninge og etniske minoriteter i Danmark i samarbejde med offentlige myndigheder, virksomheder og civilsamfundet (<https://drc.ngo/da/vores-arbejde/tydelser-og-losninger/integration-i-danmark/>, tilgæet 31.01.2021).
- ⁵ Med "pligt" mener Sawsan en religiøs pligt som Um Bassam er underlagt som praktiserende muslim. For en uddybende diskussion af sammenhænge mellem ældreomsorg og religiøs tilblivelse og fromhed, se Ismail 2021.
- ⁶ Det skal understreges, at dette baseres på erfaringer (og måske fordomme?) blandt de familier, der indgår i studiet. Vi ikke haft mulighed for systematisk, at gennemgå madservice-ordninger i alle landets kommuner med henblik på at afdække udbødernes holdninger til brug af halal-produkter. Vi her dog kontaktet forskellige forskere og aktører på områder, der ikke kender til madservice-ordninger med halal-kød.
- ⁷ Hverken Noor eller hendes søskende er selvudpeget hjælper for deres forældre. Forældrene bor alene og klarer sig, som de nu kan, med hjælp fra deres børn og børnebørn. Eksemplet stammer fra det bredere interviewmateriale, der er indsamlet i forbindelse med AISHA-projektet.

Referencer

- Beck, A. M. (2013). Madservice til ældre har et enormt potentiale. *Tidsskriftet Gerontologi*, vol. 28(3): 8-11. <https://danskgerontologi.dk/wp-content/uploads/2018/09/201232.pdf>
- Beck, A. M.; Husted, M. M.; Weekes, C. E & Baldwin, C. (2020). Interventions to support older people's involvement in activities related to meals: A systematic review. *Journal of Nutrition*. In *Gerontology and Geriatrics*, bd. 39, nr. 3-4: 155-191. DOI: 10.1080/21551197.2020.1834484
- Beck, A. M.; Højlund, B. & Thomasen, L. S. (red.). (2016). *At skabe gode dage: Hverdagsliv i gerontologisk perspektiv*. Dansk Gerontologisk Selskab.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, M.A.: Harvard University Press.
- Carsten, J. (1995). The substance of kinship and the heat of the hearth: Feeding, personhood and relatedness among Malays in Pulau Langkawi. *American Ethnologist* 22(2): 223-41. <https://doi.org/10.1525/ae.1995.22.2.02a00010>
- Dinesen, C.; Nielsen, S.S; Mortensen, L.H. & Krasnik, A. (2011). Inequality in self-rated health among immigrants, their descendants and ethnic Danes: Examining the role of socioeconomic position. *International Journal of Public Health*, 56 (5): 503-514. <https://doi.org/10.1007/s00038-011-0264-6>
- Douglas, M (1966). *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London and New York: Ark Paperbacks.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

- Flora, J. & Andersen, A. O. (2018). Taking note: A kaleidoscopic view on two, or three, modes of fieldnoting. *Qualitative Research*, vol. 19(5), 540-559. <https://doi.org/10.1177/1468794118782897>
- Giddens, A. (1991). *Modernitet og selvidentitet: Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gjødsvøl, I.; Koch, L.; og Svendsen, M. N. (2017). Resisting decay: On disposal, valuation, and care in a dementia nursing home in Denmark. *Social Science & Medicine*, vol. 184: 116-123. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.05.022>
- Grøndahl, M. & Fenger-Grøn, C. (2004). *Flygtningenes Danmarkshistorie 1954-2014*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gullestad, M. (2002). Invisible fences: Egalitarianism, nationalism and racism, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. 8(1): 45–63 DOI: 10.1111/1467-9655.00098
- Gulløv, E. & L. Gilliam (2012). Civiliserende institutioner: Om idealer og distinktioner i opdragelse. *Antropologiske studier*, nr. 1. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Halkier, B. (2017). Mad, sundhed og minoritetskultur. In Holm, L. & Kristensen, S. T. (red.): *Mad, mennesker og måltider: Samfundsvidenskabelige perspektiver*, 397-410. København: Munksgaard
- Holm, L. & Kristensen, S. T.(red.) (2017). *Mad, mennesker og måltider: Samfundsvidenskabelige perspektiver*. København: Munksgaard.
- Holtzman, J. (2006). Food and memory. *Annual Review of Anthropology*, 35: 361-378. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.35.081705.123220>
- Højlund, S. (2016). *Smag. Tænkepause nr. 40*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Ismail, A.M. (2021). Care in practice: Negotiations of elderly care in multigenerational Arab Muslim families in Denmark. *Contemporary Islam: Dynamics of Muslim life*. E-publish before print. <https://doi.org/10.1007/s11562-020-00458-8>
- Iversen, T. & Holm, L. (1999). Måltider som familieskabelse og frisættelse. *Tidsskriftet Antropologi*, nr. 39: 53-64. <https://tidsskrift.dk/tidsskriftetantropologi/article/view/115170/163519>
- Jensen, A. M.; Overgaard, S. B. & Rasmussen, A. A. (2016). Reminiscens: Samvær og livskvalitet i demensomsorgen. In Beck, A.M.; Højlund, B. & Thomasen L. S. (red.). *At skabe gode dage: Hverdagsliv i gerontologisk perspektiv*. Dansk Gerontologisk Selskab, s 83-92.
- Kofod, J. (2017). Måltider til ældre. In Holm, L. & Kristensen, S. T. (red.). *Mad, mennesker og måltider: Samfundsvidenskabelige perspektiver*. København: Munksgaard, s. 113-128.
- Liversage, A. & Jakobsen, V. (2016). *Ældre fra Tyrkiet: Hverdagsliv og vilkår*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Liversage, A & Rytter, M. (2021). De nye gamle: Karakteristika ved den voksende gruppe etniske minoritetsældre. *Tidsskriftet Gerontologi*. E-publish before print.
- Marcus, G. (1995). Ethnography in/of the world system: Emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>
- Nyvang, C. og Leer, J. (2016). Spise reprice: Historiebrug i brødrene Prices madprogrammer. *Kulturstudier*, nr. 1: 143-158. <https://doi.org/10.7146/ks.v7i1.24058>
- Okkels, S. L.; Dybdal, D.; Beck, A. M.; Bügel, S.; Klausen, T.W. & Olsen, A. (2019). An investigation of main meal preferences in nursing homes residents. *Journal of Sensory Studies*, vol. 34. DOI: 10.1111/joss.12504

- Pedersen, M. H. & Rytter, M. (2018). Rituals of migration: An introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 44(16): 2603-2016. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1389024>
- Rytter, M.; Sparre, S. L.; Ismail, A.M. & Liversage, A. (2021). *Etniske minoritetsældre, kommunal velfærd og omsorgsarrangementer i forandring*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Schmidt, G. (2002). *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere: Et integrationsperspektiv*. København: Socialforskningsinstituttet 02:28.
- Sparre, S. L. & Rytter, M. (2019). Selvudpegede hjælpere som omsorgsgivere for plejekrævende ældre indvandrere og flygtninge. *Tidsskriftet Gerontologi*, vol. 35(2): 26-32.
- Sparre, S.; Rytter, M.; Ismail, A. & Liversage, A. (2021). Etniske minoritetsældre og selvudpegede hjælpere: Praksis og anbefalinger. *VIVE-rapport*, www.vive.dk
- Sutton, D. (2010). Food and the senses. *Annual Review of Anthropology*, 39, 209–223. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.012809.104957>
- Sutton, D. (2001) *Remembrance of Repasts: An Anthropology of Food and Memory*. Berg Publishers.
- Svendsen, M. N.; Navne, L.; Gjødsbøl, I. & Dam, M. (2018). A life worth living: Temporality, care, and personhood in the Danish welfare state. *American Ethnologist*, vol. 45(1): 20–33. <https://doi.org/10.1111/amet.12596>
- Wahlberg, A. (2008). Reproductive Medicine and the Concept of 'Quality'. *Clinical Ethics* vol. 3(4): 189–93. <https://doi.org/10.1258/ce.2008.008033>
- Warrer, S. D. & Leer, J. (2018). Forhandlinger af mangfoldighed i danske kommunernes kostpolitikker for dagtilbud. *Nordic Early Childhood Education Research Journal*, vol. 17(7): 1-18.